

ԵՐՎԱՆԻ ԴԱԼԼԱՔՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ
ՆՈՐՄԵՐԻ ԱՆՄԻՋԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ
ՆՐԱՆՑ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ԵՐԱՇԽԻՔ**

Ինչպես հայտնի է, Սահմանադրության հատուկ իրավաբանական բնույթը դրսևորվում է նրա բարձրագույն իրավաբանական ուժի մեջ, որն իր ամրագրումն է ստացել Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 6-րդ հոդվածում: Միաժամանակ նույն հոդվածով սահմանվում է, որ Սահմանադրության նորմերը գործում են անմիջականորեն, ինչը ենթադրում է այդ նորմերի ոչ միայն իրավական բարձրագույն ուժով օժտվածության պայմանի, այլև Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում դրանց ուղղակի ազդեցության առկայության մասին:

Դա նշանակում է, որ սահմանադրական նորմերն օրենքների և իրավական այլ ակտերի նկատմամբ օժտված են գերակայությամբ: Բնականաբար այստեղ խոսքը ոչ այնքան Սահմանադրության՝ որպես, այսպես կոչված, «հանդիսավոր հռչակագրի» մասին է, այլ լիարժեք իրավական այն ակտն է, որի նորմերով անհրաժեշտության դեպքում պետք է ղեկավարվել կոնկրետ գործեր քննելիս:

Օրենքի՝ դատական կիրառման պրակտիկայի ձևավորման համար ՀՀ Սահմանադրության նորմերը հիմնարար են և միաժամանակ՝ գործուն կողմնորոշիչներ: Միայն Սահմանադրության՝ որպես գործող իրավունքի ժամանակակից ընկալումը կարող է թույլ տալ դուրս բերելու դատարաններին որակապես մի նոր մակարդակ: Դա սահմանադրական չափորոշիչներով պայմանավորված իրավակիրառման մակարդակն է: Այդ մոտեցումը վկայում է, որ դատական իշխանությունն իր գործունեության մեջ ունի անկախության սկզբունքի իրականացման լրացուցիչ մեխանիզմ, այն է՝ արդարադատության իրականացում սահմանադրական նորմերի և սկզբունքների ուղղակի կիրառության միջո-

ցով: Այն դեպքում, երբ, վիճելի իրավահարաբերությունների կարգավորման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված, դա կապված է օրենքի գնահատման հետ, ապա պետք է կարգավորի և, համապատասխանաբար, նաև օրենսդրի գործողությունները պետք է ուղղված լինեն հենց այդ խնդրի իրավական կանոնակարգման հարցերին:

Արդարադատություն իրականացնելիս դատարաններն իրենց լիազորությունները իրականացնում են տրամաբանական և համակարգային առումով փոխկապակցված հետևյալ տարրերի միջոցով՝ վիճելի հարաբերությունների իրավական դասակարգում, դրանց գնահատում, ամփոփիչ ակտի ընդունում: Ընդ որում, բոլոր անհրաժեշտ դեպքերում կիրառվում են Սահմանադրության՝ որպես անմիջական գործողության ակտի նորմերը: Մեր կարծիքով՝ կոնկրետ գործ լուծող դատական ակտ կայացնելիս դատարաններն անմիջականորեն կարող են ղեկավարվել սահմանադրական նորմերով՝

ա) երբ Սահմանադրության նորմով ամրագրված դրույթները, ելնելով վերջիններիս իմաստից, լրացուցիչ կանոնակարգում չեն պահանջում և չեն պարունակում այդ նորմի կիրառմամբ պայմանավորված նոր օրենքի ընդունման հնարավորություն,

բ) երբ դատարանը գալիս է այն եզրակացության, որ մինչև ՀՀ Սահմանադրության ուժի մեջ մտնելը Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող օրենքը հակասում է Սահմանադրությանը,

գ) երբ դատաքննության ընթացքում դատարանը պարզում է, որ այն օրենքը, որն ընդունվել է ՀՀ Սահմանադրության ուժի մեջ մտնելուց հետո, գտնվում է ակնհայտ հակասության մեջ Սահմանադրության համապատասխան դրույթների հետ,

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

դ) երբ դատարանի քննության ենթակա իրավահարաբերությունները կարգավորող օրենքի բացակայության պարագայում կիրառման ենթակա իրավական ակտը հակասում է ՀՀ Սահմանադրությանը:

Այդպիսի կիրառությունն անհրաժեշտ է, հատկապես գործող օրենսդրության մեջ սահմանադրորեն չկարգավորված կամ մասամբ կարգավորված «բացերի» առկայության դեպքում:

Ակնհայտ է, որ սահմանադրական նորմերի և սկզբունքների ուղղակի կիրառության լիազորությունների հիմքում ընկած է դատարանի՝ որպես պետական իշխանության ճյուղի անկախության գաղափարը, ինչը թույլ է տալիս ստեղծել դատական իշխանության իրագործման անհրաժեշտ մեխանիզմներ այն բնագավառում, որտեղ օրենսդիրն ի սկզբանե չէր նախատեսել, սակայն դրանք բխում էին տվյալ սահմանադրական կարգավորման բովանդակությունից:

Գրա հետ մեկտեղ հնարավոր է մի իրավիճակ, երբ օրենքի բացակայության ժամանակ ոչ միշտ է հնարավոր կամ ընդհանրապես անհնար է ՀՀ Սահմանադրության նորմերի ուղղակի կիրառությունը, և արդյունքում դատարանը, առանց որոշակի նորմի առկայության, չի կարող լուծել տվյալ վեճը:

Բնականաբար, հարց է ծագում, թե ինչպե՞ս լուծել այն գործերը, երբ կիրառման ենթակա օրենքը հակասում է Սահմանադրությանը, բայց դրանում անմիջական ազդեցության համապատասխան նորմը բացակայում է: Բացի դրանից, դատարաններում հաճախ տարբեր կերպ են մեկնաբանում կամ կիրառում առանձին սահմանադրական դրույթները, իսկ երբեմն էլ բոլորովին հղում չի կատարվում ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից արտահայտած իրավական դիրքորոշումների վրա: Եվ այս դեպքում, ինչպես վկայում է դատական պրակտիկան, սահմանադրական նորմի անմիջական գործողության սկզբունքի իրացման այսպես կոչված իրավական «մշակույթը» գտնվում է կայացման փուլում և այդ սկզբունք - նորմը դեռևս չի հանդիսանում այն հենքը, որի հիման վրա կիրականացվի դատական արդյունավետ գործունեություն:

Սահմանադրության նորմերի անմիջական կիրառությունը կարող է զուգակցվել Սահմանադրությանը հակասող գործող իրավական ակտերի

կիրառությունից հրաժարման հետ: Այս դեպքում արդարադատություն իրականացնելիս դատարանը, գործը լուծող ակտ կայացնելիս, կարող է հրաժարվել իրավական այն ակտի կիրառումից, որը թեև տվյալ գործում ենթակա է կիրառման, բայց ակնհայտորեն հակասում է Սահմանադրությանը:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ սահմանադրական պահանջներին ակնհայտ հակասությունը կարող է կրել տարբեր բնութագրումներ: Այսպես, ըստ նորմատիվային ակտի ընդունման կարգի, եթե բացառապես օրենքով սահմանման ենթակա հարկը կամ պարտադիր այլ վճարը սահմանվել ու ներմուծվել են գործադիր իշխանության կամ այլ մարմնի ակտով, ապա դա նշանակում է, որ այդպիսի ակտով ուղղակիորեն սահմանվում է սահմանադրական այնպիսի պարտականություն, որը պետք է սահմանվեր միայն օրենքով: Օրինակ՝ 1997-1998 թվականներին Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ընդունված օրենքի ուժ ունեցող որոշումները «Հայաստանի Հանրապետություն ներմուծվող և Հայաստանի Հանրապետությունում արտադրվող ծխախոտի արտադրանքի համար հաստատագրված վճարների սահմանելու մասին», «Բնապահպանական վճարի դրույքաչափերի մասին» և այլն, կամ ներկայումս գործող «Հողի հարկի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ Գերագույն խորհրդի 1994 թվականի փետրվարի 14-ին ընդունված որոշումը և այլն:

Հրաժարվելով կիրառել Սահմանադրության սկզբունքներին և նորմերին հակասող օրենքը՝ դատարանը պարտավոր է ըստ էության լուծել գործը՝ ելնելով օրենքի կամ իրավունքի անալոգիայից (համանմանություն), ի տարբերություն այն դեպքերի, երբ հնարավոր է սահմանադրական նորմերի անմիջական կիրառությունը: Բնականաբար, այստեղ կրկին կարող է հարց ծագել՝ իսկ դատարանը պարտավո՞ր է արդյոք Սահմանադրությանը ակնհայտ հակասող օրենքի սահմանադրականության հարցով դիմել սահմանադրական դատարան:

ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի 7-րդ կետի համաձայն՝ սահմանադրական դատարան կարող են դիմել դատարանները՝ իրենց վարչություն գտնվող կոնկրետ գործին առնչվող նորմատիվ ակտերի դրույթների սահմանադրականության հարցերով, իսկ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 71-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմա-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

նում է, որ սահմանադրական դատարան դիմում են դատարանները, եթե գտնում են, որ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետով սահմանադրական դատարանի ենթակայությանը վերապահված որևէ իրավական ակտի, որն ունի նորմատիվ բնույթ, դրույթը կամ դրույթները, որոնք ենթակա են կիրառման իրենց վարույթում գտնվող կոնկրետ գործով, հակասում են Սահմանադրությանը:

Հիշատակված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ սահմանադրական դատարան դիմելը ընդամենը դատարանների հայեցողական լիազորությունն է, բնականաբար այստեղ խոսք չի կարող գնալ Սահմանադրությանը ակնհայտ հակասող նորմատիվ ակտի սահմանադրականության հարցով սահմանադրական դատարան դիմելու պարտականության մասին:

Միևնույն ժամանակ, եթե դատարանը գտնում է, որ մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները սահմանափակվել են ոչ օրենքով, այլ իրավական այլ ակտով, ապա այդպիսի դեպքերում, կարծում ենք, որ վերջինիս սահմանադրականության հարցով դատարանի կողմից սահմանադրական դատարան դիմելը ոչ նպատակահարմար է այնքանով, որքանով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ և 83.5-րդ հոդվածներով ամրագրված դրույթների ուղղակի կիրառմամբ լուծվում են կոլիզիոն (բախումային) խնդիրները:

Այստեղ հիմնական բանավեճը պայմանավորված է ոչ այնքան սահմանադրական դատարան դիմելու լիազորության իրականացմամբ, որքան՝ պետական իշխանության համակարգում դատարանի անկախության դերակատարմամբ, առավել ևս, որ ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածով յուրաքանչյուրին երաշխավորվում է իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանություն:

Մեր կարծիքով՝ դատարանը չպետք է ղեկավարվի ձևական այն պահանջներով, որոնք որոշում են նրա իրավունքը կամ պարտականությունը Սահմանադրական դատարան դիմելու խնդրով: Սակայն, անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ արդարադատություն իրականացնելիս առանցքային են համարվում այն խնդիրները, որոնք առնչվում են յուրաքանչյուրի իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակների կենսագործման և այդ պաշտպանության միջոցների ապահովման հետ, ուստի, կարծում ենք,

որ սահմանադրական դատարան դիմելն անհրաժեշտ է, եթե դատավորի համար ակնհայտ է, որ իր կիրառած օրենքը (թեև ակնհայտորեն հակասում է Սահմանադրությանը) իրավակարգավորման համակարգում լայն կիրառում ունի ինչպես գործադիր իշխանությունների մարմինների, այնպես էլ՝ պաշտոնատար անձանց և կազմակերպությունների, իրավունքի այլ սուբյեկտների կողմից: Այս դեպքում, եթե նույնիսկ դատարանը հրաժարվել է կիրառել այդ օրենքը և ուղղակիորեն ղեկավարվել է Սահմանադրության նորմերով, ապա օրենքը շարունակում է գործել՝ առաջացնելով ոչ հավասար պայմաններ այն կիրառողների համար:

Պրակտիկայում հաճախակի են այն դեպքերը, երբ օրենքները կամ դրանցում առկա դրույթները գործում էին բացառիկ ակտիվորեն և այն էլ երկար տարիներ՝ չնայած այն բանին, որ հակասում էին Սահմանադրությանը և դրանց գործողությունը դադարեցվում էր միայն ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշումներից հետո:

Սահմանադրության նորմերի անմիջական կիրառությունը, իհարկե, դատական իշխանության անկախության երաշխավորման լրջագույն և գործուն մեխանիզմներից է: Այն ապահովում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանությունը կոնկրետ իրադրություններում և, հակառակը, ի լրացում օրենսդրի կողմից ընդունված նորմատիվային կարգավորման, դատարանին և նրա որոշումներին հաղորդում է սահմանադրական կամ բարձրագույն նորմատիվային կարգավորիչի մակարդակ:

Հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման համակարգից այսպես կոչված «խտտան» օրենքի «հեռացման» մեխանիզմին մոտ ընթացակարգով են ղեկավարվում նաև ՀՀ դատարանները, երբ արդարադատություն իրականացնելիս հաշվի են առնում ՀՀ սահմանադրական դատարանների որոշումները կամ դրանցում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները, ըստ իրենց սահմանադրաիրավական բնութագրման, պարտադիր են բոլորի համար, վերջնական են, գործում են անմիջականորեն, ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից, բողոքարկման ենթակա չեն և չեն կարող հաղթահարվել համանման օրենքի կրկնակի ընդունման ճանապարհով:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշում-

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ների այդ հատկանիշներն ամրագրվել են ինչպես ՀՀ Սահմանադրությամբ (92, 100, 101, 102 և այլ հոդվածներ), այնպես էլ «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքով (61, 64, 68, 69 և այլ հոդվածներ): Ինչպես հետևում է Սահմանադրության և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի հիշատակված հոդվածների համակարգային առումով վերլուծությունից, վիճարկվող ակտն ամբողջությամբ կամ մասամբ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին որոշում ընդունվելու դեպքում այն իրավաբանական ուժը կորցնում է սահմանադրական դատարանի որոշումն ուժի մեջ մտնելու պահից, բացառությամբ օրենքով սահմանված դեպքերի:

Սակայն այդ նորմատիվային ամրագրումը դեռևս չի կարող բավարար համարվել: Սահմանադրական դատարանի որոշումները՝ որպես իրավունքի աղբյուր, պետք է ունենան սահմանադրորեն ամրագրված իրենց ընդունման կարգը, էական բնութագրերը, ուժի մեջ մտնելու կարգը, հրապարակումը, կատարումը և ակտի այլ բաղադրիչներ, որոնք օժտված են նորմատիվության հատկանիշներով: Կարծում ենք, որ հատկապես գոյություն ունեցող անորոշության արդյունքում է, երբ բազմաթիվ իրավագետներ մինչև այժմ չեն ընդունում դատարանների կողմից իրավական ակտի գործողությունը դադարեցնելու իրավասությունը, և դա վերագրում են օրենսդիր և իրավաստեղծ այլ մարմիններին:

Գիտական շրջանակում առկա են տարբեր տեսակետներ այդ հարցի շուրջ: Այսպես՝ ակադեմիկոս Վ.Ս. Ներսիսյանը գտնում էր, որ դատարանն իրավունք ունի տալու նորմատիվային իրավական ակտի միայն իրավական որակավորումը (իրավական գնահատականը և բնութագիրը) և այն էլ այդ ակտի՝ Սահմանադրությանը, օրենքներին համապատասխանության կամ չհամապատասխանելու տեսանկյունից: Դատական մարմնի որոշումը Սահմանադրությանը, օրենքին հակասելու մասին կարող է դիտարկվել՝ որպես իրավասու իրավաստեղծ մարմնի կողմից այդ ակտը չեղյալ համարելու հիմք, բայց ոչ այն փոփոխելու համար: Նրա կարծիքով՝ սահմանադրությանը հակասող ակտի ուժը կորցնելը արդեն սահմանադրական հաստատում է, այլ ոչ թե դատարանի, որն իրավունք ունի տվյալ ակտը ճանաչել միայն Սահմանադրությանը հակասող՝

Սակայն, անհրաժեշտ է նշել, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները օժտված են ինքնաբավության հատկանիշով և դրանք չեն պահանջում մեկ այլ մարմնի որոշումների ընդունում: Նորմաստեղծ մարմինը չպետք է կրկնօրինակի սահմանադրական դատարանի ընդունած որոշմանը և չեղյալ համարի Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված իրավական ակտը կամ դրա դրույթը: Այս դեպքում սահմանադրական դատարանը, պետության այլ նորմաստեղծ մարմինների հետ մեկտեղ, իր ընդունած որոշումների միջոցով մասնակցում է պետության օրինաստեղծ գործառույթի իրագործմանը²:

Օրենքի ամեն մի նոր հրապարակման ժամանակ, որի դրույթները ճանաչվել են Սահմանադրությանը հակասող, նշված նորմերը չեն կրկնվում, այլ ծանուցվում է, որ դրանք անվավեր են համարվել ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշմամբ: Այսպես օրինակ, չնայած այն հանգամանքին, որ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 67-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ եթե մինչև իրավական ակտի պաշտոնական վերահրատարակման կամ ոչ պաշտոնական հրատարակման օրը Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի կողմից համապատասխան իրավական ակտը կամ դրա որևէ դրույթ ճանաչվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր, ապա այդ ակտը հրատարակելիս կամ վերահրատարակելիս նշվում են տվյալ դրույթը Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչելու մասին Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանի որոշման ընդունման տարին, ամիսը, ամսաթիվը և համարը, այնուամենայնիվ անհրաժեշտ է նշել, որ պաշտոնական ինկորպորացիան իրականացնելիս հիշատակված խնդիրը դեռևս համակարգային առումով իր վերջնական լուծումը չի ստացել:

Մինչև վերջերս ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների կիրառման միասնական մեխանիզմներ չեն մշակվել: Շատ հարցերում դրանք պայմանավորված են որոշումների բնույթով: Այսպես, յուրաքանչյուր որոշում ունի իր (անհատական) կարգավորման առարկան, որը մի կողմից՝ պայմանավորված է կոնկրետ իրավական վիճակի կանոնակարգման անհրաժեշտությամբ, իսկ մյուս կողմից՝ մատնանշում է դատական տվյալ ակտի

իրավական հետևանքները: Այդ պատճառով սահմանադրական դատարանի որոշումների նորմատիվության ծավալը (իրավաբանական ուժը, իրավական հետևանքները) կարող են տարբեր լինել (ըստ գործի տեսակի, դրանց գործողությունը ժամանակի ընթացքում, տարածության մեջ և անձանց շրջանակում, ըստ դրանցում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների, եզրակացությունների մակարդակի՝ համաիրավական, ոլորտային, առանձին ինստիտուտի շրջանակներում և այլն):

Անկասկած, դատարանի որոշման կիրառումը չի ենթադրում դրա կատարումն ապահովել հենց այն գործերի մասով, որոնք առիթ են հանդիսացել դատաքննության համար: Սահմանադրական դատարանը ընդունելով դրանք իր վարույթ՝ իրավական նորմերի սահմանադրականության կոնկրետ և վերացական վերահսկողության շրջանակում սահմանափակված չէ միայն դիմողի սահմանադրական իրավունքների պաշտպանության խնդրով:

Այդպիսի որոշումների կատարման մեխանիզմում դատաքննության մասնակիցների նկատմամբ կիրառվում են ճյուղային դատավարական նորմեր: Սակայն, սահմանադրական դատարանի որոշումների կիրառումը դուրս է գալիս դրանց կատարման ընթացակարգերի սահմաններից, քանի որ այդ որոշումների վերջնական և բոլորի համար պարտադիր լինելը նախատեսում է բոլոր դատարանների ու այլ իրավակիրառողների համար կոնկրետ պարտականություն, ինչը այդ որոշումներին հաղորդում է յուրահատուկ սահմանադրաիրավական բնույթ:

Գտնում ենք, որ սահմանադրական դատարանի որոշումների կիրառման ընթացակարգերը դատարանների կողմից պետք է դիտարկվեն որպես իրավական ակտերի սահմանադրականության խնդրով դատական վերահսկողության ձևերից մեկը: Նորմավերահսկման գործունեության մեխանիզմը ակնհայտ է՝ վեր հանել իրավական ակտի այսպես կոչված «խտտանությունը», թեկուզև սահմանադրական դատարանի ակտի հիման վրա ճանաչել Սահմանադրությանը հակասող և հիմնավորել այդ ակտի անվավեր լինելը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների և իրավական դիրքորոշումների կիրառման մեկ այլ առանձնահատկության էությունն այն է, որ կոնկրետ գործով արդարադատություն իրականացնելիս այդ աղբյուրներն իրենց ազդեցությունն

են ունենում ոչ միայն Սահմանադրությանը հակասող ճանաչված նորմերի վրա, այլև ապահովում են իրավունքի և իրավական համակարգի զարգացումը:

ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սահմանադրական դատարանը գործը քննում է միայն համապատասխան դիմումի առկայության դեպքում:

Ակնհայտ է, որ Օրենքի նշված դրույթից հետևում է երկակի բնույթի պատասխանատվության առկայություն: Առաջին հերթին՝ սահմանադրական դատարանի որոշումը հասցեագրվում է օրենսդիրին և պետական իշխանության այլ մարմիններին, որոնք ընդունում են նորմատիվային ակտեր և պարտավոր են դրանք չեղյալ հայտարարել կամ համապատասխանեցնել սահմանադրական դատարանի որոշումներին: Այսինքն՝ ակնհայտ է դատարանի որոշման կարգավորիչ դերակատարությունն ու գերակայությունը հատկապես օրենքների նկատմամբ, ինչը պայմանավորված է այն հիմնավորմամբ, որ դրանք օժտված են այսպես կոչված՝ «ստուգված» բնույթով, քանզի անցնում են սահմանադրական դատավարական ընթացակարգերով:

Մյուս կողմից, սահմանադրական դատարանը իրավական ակտի սահմանադրականությունը որոշելիս գնահատում է ինչպես այդ ակտը, այնպես էլ՝ ձևավորված իրավակիրառական պրակտիկան («Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդված): Այսինքն՝ իրավակիրառությունը ստանում է ուղղակի ազդեցության մի նոր աղբյուր, որն իր ներգործությունը տարածում է վիճարկված նորմի կարգավորման ոլորտ չներառվող բազմաթիվ իրավահարաբերությունների վրա:

Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ որևէ նորմատիվային ակտի՝ Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչումը չի նշանակում հրաժարվել տվյալ նորմերը կիրառել այն հասարակական հարաբերություններում, որոնք անմիջապես կարգավորվում են այդ նորմերով: Ընդհակառակը, սահմանադրական դատարանի որոշման իրավական հետևանքները ծնում են յուրաքանչյուր իրավակիրառողի, այդ թվում՝ դատարանների համար նոր պարտականություններ՝ հակասահմանադրական ճանաչված նորմեր կիրառելուց հրաժարվելու վերաբերյալ: Այդ երևույթը մասնագիտական գրականությունից հայտնի է «Սահմանադրա-

կան դատարանի որոշումներով պայմանավորված ընդհանուր իրավասության դատարանների պարտականությունների սահմանների փաստացի ընդլայնում» անվանումով³:

Միաժամանակ, «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 68-րդ հոդվածի 9-րդ մասը սահմանում է, որ որևէ նորմատիվ ակտի սահմանադրականությունը որոշելիս սահմանադրական դատարանը պարզում է նաև այդ ակտի վիճարկվող դրույթի հետ համակարգային առումով փոխկապակցված տվյալ ակտի այլ դրույթների սահմանադրականությունը: Հավաստիանալով վիճարկվող դրույթների հետ փոխկապակցված տվյալ նորմատիվ ակտի այլ դրույթների՝ Սահմանադրությանը հակասելու մեջ՝ սահմանադրական դատարանը կարող է Սահմանադրությանը հակասող և անվավեր ճանաչել նաև այդ դրույթները:

Հիշատակված նորմի վերլուծությունից հետևում է, որ դատարանները չպետք է կիրառեն այն նորմերը, որոնք ձևականորեն չեն անցել այսպես կոչված «որակագրկման» սահմանադրական ընթացակարգ, սակայն փոխկապակցվածության պայմանով և ճանաչվել են Սահմանադրությանը հակասող ու անվավեր: Բնականաբար, կոնկրետ գործի շրջանակում չափազանց բարդ խնդիր է վեր հանել փոխկապակցված այդպիսի ակտերի շրջանակը հատկապես իրավական ակտերի ողջ համալիրում:

Դա բավական բարդ խնդիր է և նրա որոշումը զգալիորեն տարբերվում է իրավակիրառման մյուս ընթացակարգերից, հատկապես, երբ դա վերաբերում է դատարաններին: Այսպես օրինակ, սահմանադրական դատարանի 2007 թվականի ապրիլի 8-ի ՄԳՈ-690, 2008 թվականի նոյեմբերի 25-ի ՄԳՈ-765 և 2009 թվականի հուլիսի 28-ի ՄԳՈ-818 որոշումների համաձայն՝ քաղաքացիական և քրեական դատավարությունում վճարելի բողոքն առանց պատճառաբանության վերադարձնելու վերաբերյալ դրույթները ճանաչվել են Սահմանադ-

րությանը հակասող ու անվավեր: Սակայն այդ որոշումների ընդունման ժամանակ բաց էր մնացել հիշյալ դրույթների հետ փոխկապակցված ՀՀ դատական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված նույնաբովանդակ դրույթը, ինչը, կարծում ենք, նույնպես կիրառելի չպետք է լինի դատարանների կողմից՝ անկախ այն հանգամանքից, թե վերջինս ձևականորեն չի անցել այսպես կոչված «որակագրկման» ընթացակարգ:

Չնայած այն հանգամանքին, որ իրավական ակտի սահմանադրականությունը որոշելու գործընթացը կրում է առավելապես ստուգիչ բնույթ, քան իրավակիրառական, այնուամենայնիվ, սահմանադրական դատարանի որոշումների հիման վրա են լուծվում սոցիալական բազմաթիվ վեճեր: Ընդ որում, դատարանները, հիմնվելով սահմանադրական դատարանի այդ որոշումներով արտահայտված իրավական դիրքորոշումների կամ սահմանադրահիրավական կողմնորոշիչների վրա, ինքնուրույն են իրականացնում օրենսդրությունում դրանց կիրառման կամ իրավական պրակտիկայի օրենսդրականացման միջոցառումներ, ինչն ակնհայտորեն հաստատում է դատական իշխանության անկախության իրացման շրջանակները նաև մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության ընթացակարգերում:

Այսպիսով, ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումների և այդ որոշումներում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների կիրառումը կարող է դիտարկվել որպես դատական սահմանադրական վերահսկողության ձև, քանի որ դրանց հիման վրա դատարաններն ինքնուրույն են որոշում այս կամ այն ակտի դրույթների սահմանադրականության հարցերը: Իսկ դա դատարանների՝ որպես պետական իշխանության ինքնուրույն մարմինների անկախ գործունեությանը որակապես նոր ոճ է հարորդում արդարադատություն իրականացնելիս:

¹ Տե՛ս Нерсесянц В.С. Суд не законодательствует и не управляет, а применяет право. // Судебная практика как источник права.- М., 1997. С. 38-40.

² Տե՛ս Гаджиев Г.А. Racio decidendi в постановлениях Конституционного Суда России. // Конституционное правосудие. Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии. 1999. N 2(4). С. 12-13.

³ Տե՛ս Гаджиев Г.А., Пепеляев С.Г. Предприниматель – налогоплательщик - государство. Правовые позиции Конституционного Суда РФ. М., 1998. С. 71-72.